

PAR VAIRĀKĀM IEZĪMĪGĀM LATGALIEŠU TRADICIONĀLĀS MŪZIKAS PRAKSĒM

MĀRTIŅŠ BOIKO

Latviešu tradicionālajā mūzikā ir nošķirami divi lieli vēsturiski slāņi – senais un (salīdzinoši) jaunais jeb vēlīnais. *Senā slāņa* stili sakņojas Baltijas pirmskristianizācijas kultūrā un ir cieši saistīti ar senajām ģimenes, gadskārtu un darba ieražām. Melodijas ir pārsvarā šaura apjoma, modālas un to teksti ir klasisko tautasdziesmu – dainu – teksti. Tiek uzskatīts, ka *jaunais slānis* sācis veidoties 18. gadsimtā un tas noticis galvenokārt pateicoties no Centrāleiropas nākošiem impulsiem. Viena no iezīmīgākajām šī slāņa reprezentācijām visā Latvijā ir ziņģes (no vācu *sing-*) – vēlīnas melodijas ar rīmētiem tekstiem. Latgales specifika ir tas, ka jaunajā slānī ir masīvi pārstāvēti divi katoļu žanri – mirušo oficijs, kas ir psalmodisks žanrs, un katoļu dziesmas. Melodijas ļaudis zina no galvas un pārmanto mutiski, tekstu avots ir katoļu lūgšanu un dziesmu grāmatas. Šīs mūzikas izplatīšanās Latgalē saistīta galvenokārt ar jezuītu misionāru darbību 18. gadsimtā un 19. gadsimta pirmajās dekādēs. Šajā pārskatā īsi aplūkoti gan vairāki senā, gan jaunā slāņa fenomeni.

Burdons Latgales ziemeļos (*tolku bolss*)

Burdons ir atsevišķs tonis vai viena un tā paša toņa atkārtojumi, kas pavada vai nu veselu melodiju (attiecīgi, veselu dziesmas pantu), vai, kā tas parasti ir latviešu burdona gadījumā, melodijas (attiecīgi – panta) otro pusi, t.i. kora posmu, kurš ik pantā seko priekšdziedātājas (teicējas) solo posmam. Latgales ziemeļos, kad notika kopīgs darbs uz lauka, mēdza dziedāt dziesmas ar burdona pavadījumu – *tolku bolsus*. Ziemā lopu kūtī uzkrājās liels kūtsmēslu daudzums, un kā vērtīgs mēslojums tas vēlā pavasarī/vasaras sākumā tika nogādāts tīrumā un izārdīts, lai vēlāk to ieartu zemē. Saimnieki rīkoja t. s. mēslu talkas, lai kopā ar kaimiņiem, radiem un draugiem veiktu šo smago, lielo darbu. Aicinājums doties talkā nozīmēja, ka tad, kad kaimiņam būs tāda pati vajadzība, aicinātāji – ikreizējās mēslu talkas rīkotāji savukārt ies palīgā un, proti, kopā ar savas saimes ļaudīm, saviem zirgiem un pajūgiem. Burdondziedāšana notika tīrumā, darba pārtraukumos un dziedātājas bija galvenokārt sievietes un meitenes, kas ārdīja mēslus (*uordietoja*). Dziedāja pa vējam un sevišķi skaļi – tā, lai būtu dzirdams tālu. Spēcīga, pamatīga, tālu dzirdama dziedāšana bija lielas, izdevušās talkas akustiska zīme plašai apkārtnē un, attiecīgi, stipras, labi organizētas saimniecības muzikāls apliecinājums.

Piespiedu kolektivizācija pēc Padomju Savienības atkārtotās okupācijas Latvijā Otrā pasaules kara beigās izbeidza tradicionālo mēslu talku tradīciju, un burdondziedāšana zaudēja savu sākotnējo funkcionālo nišu. Taču tā saglabājās dziedātāju atmiņā un vēlāk nonāca folkloras ansambļu repertuārā. *Tolku bolss* pieder pie vissenākajiem mūsdienas sasniegušajiem latviešu mūzikas fenomeniem, un tas ir kļuvis par Ziemeļlatgales muzikālu simbolu.

Aulejas un Izvaltas *bolsi*

Vārdam *balss*, latgaliski – *bolss* ir vairākas nozīmes. Plaši lietotas ir divas: cilvēka vai dzīvnieka balss – balss saišu darbināšanas rezultāts un partija daudzbalssīgā mūzikā. Taču Latgalē, kā nule jau pārdēvēja nodaļu par burdonu – *tolku bolsu*, terminam *bolss* ir vēl viena nozīme – melodija. (Šīs nozīmes gadījumā vārds vienmēr ir vīriešu dzimtē.) Tradīcija senās melodijas saukt par *bolsiem* labi saglabājusies un sevišķi krāšņa ir novadā, kas aptver bijušos Izvaltas un Aulejas pagastus. Tur, kad runa ir par melodiju, parasti šim lietvārdam tiek pievienots kāds apzīmētājs, kas norāda attiecīgās melodijas funkciju. Piemēram, ja melodiju sauc par *lopu bolsu* vai *pavasara bolsu*, tas nozīmē, ka tā lietota pavasara ieražās, *ūgu bolss* bija ogotāju laika kavēklis. Aulejā un Izvaltā lietojumā ir vairāki

kuozu bolsi, kas cits citu nomaina kāzu godos, *lynu bolss* ir domāts linu talkām, *sīna bolss* – siena pļaujai, *olus bolss* dažādām dzīrēm utt. Ikviens *bolss* bija saistīts ar savu noteiktu tekstu korpusu, kura sastāvdaļas – īsās dziesmas (visbiežāk: četrindes) bija savā starpā tematiski saistītas. *Juma bolss* (tas uzrāda līdzību ar Dienvidaustrumlietuvu un baltkrievu pļaujas dziesmām), saukts arī *rudzu bolss*, bija rudzu pļaujas ieražu melodija. (Jumis latviešu mitoloģijā ir ar laukkopības ieražām saistīta auglības dievība – dvīņdievība, ko simbolizē divas vārpas viena salma galā, divi kopā saauguši augļi, ogas utt.)

Vēlīnā daudzbalsība

Vai ikreiz, kad latgalieši sanāk kopā kādos godos vai svinībās, tie dzied daudzbalsīgi. Tiesa, daudzbalsība, kas tad atskan, ar retiem izņēmumiem nav senā burdondaudzbalsība, bet gan *vēlīnā harmoniskā daudzbalsība*. Melodijas, kas biedrojas ar šo daudzbalsību, lielākoties ir plaša apjoma un mažora vai (daudz retāk) minora tonkārtā, taču gadās arī, ka vēlīnā daudzbalsība ir “pielipusi” vienai vai otrai senai ieražu melodijai un līdz ar to piešķirusi tai mažora skanējumu, ja lietojam mūzikas zinātnes terminoloģiju – mažorizējusi to. Vēlīnā daudzbalsība ir iespiedusies visdažādākajās ieražās, un Latgalē ir pagasti, kur tā aptver vai visu vietējo dziesmu repertuāru. Daudzbalsības bagātība un tās vai visu teritoriju aptverošais pārklājums izceļ Latgali citu Latvijas reģionu vidū. Melodija, t. i. galvenā balss šajā daudzbalsībā parasti ir augšējā, un dziedāts visbiežāk tiek divbalsīgi, taču nereti apakšējā pavadošā balss sazarojas, tā radot epizodisku vai pat pastāvīgu trīsbalsību. Interesanti, ka šī daudzbalsības veida izplatība Latvijā lielās līnijās sakrīt ar katolicisma vienlaidus izplatību, turklāt tas ir bagātīgi pārstāvēts arī Latgales katoļu vokālajā repertuārā – arī tautiskās katoļu dziesmas un daudzos novados pat psalmodija ir divbalsīga. Nav precīzu ziņu par to, kad vēlīnā daudzbalsība Latgalē ir ienākusi, taču ir pamats domāt, ka tas nav noticis agrāk par 18. gadsimtu.

Īpašs vēlīnās daudzbalsības veids ir *daudzbalsība ar augšējo solo pavadbalsi*. Tajā viena no pavadošajām balsīm ir novietota nevis zemāk par melodiju, bet gan virs tās. To dzied viena pati dziedātāja, kurai tad ir jābūt apveltītai ar īpaši spēcīgu, skanīgu, spalgu un augstu balsi. Tas tāpēc, lai viņas sniegums būtu skaidri sadzirdams – līdzās taču skan melodija un zemākās pavadbalsis, kuras katru mēdz dziedāt vairākas dziedātājas. Par šo daudzbalsības veidu tautā mēdz teikt: *dzīduot ar pusbaļsu*. *Pusbaļss* ir augšējā solo pavadbalss un to tā sauc tādēļ, ka šī balss parasti iestājas tikai panta otrajā pusē – aizņem pusi no panta. Daudzbalsība ar augšējo solo pavadbalsi (*pusbaļsu*) ir

dokumentēta galvenokārt Latgales ziemeļos, ziemeļaustrumos, taču tās pēdas uzietas arī vēl šur tur Latgalē. Šādi dziedātas tika gan pavasara, ganu, gan kāzu, gan vasaras un rudens darbu dziesmas.

Apdziedāšanās

Pasaulē daudzās sabiedrībās mēdz rīkot sacensības, kas vienā vai otrā veidā ir fokusētas mūzikā: sacensības (konkursi) kāda instrumenta vai repertuāra pārvaldīšanā, sacensības improvizācijā, kas vokālās mūzikas gadījumā nozīmē arī teksta improvizēšanu, sacensības par skaistāko/labāko priekšnesumu utt. Arī latviešu tradicionālajā kultūrā ir kāda prakse, kurā valda sacensību gars un aizrautība, tiesa gan – pirmām kārtām dzejas – teksta plānā.

Daudzās tradicionālajās svinībās, svētkos un godos dalībnieku kopienai ir bināra struktūra, proti, svinētāju pulku veido divas grupas jeb partijas, kurām katrai ir atšķirīga loma: kāzās tie ir vedēji (brūtgāna ļaudis) un panāksnieki (brūtes ļaudis), talkās – talkas tēvs un talkas māte ar saviem saimes ļaudīm un no kaimiņu un radu saimniecībām ataicināto palīgu pulks, Jāņos – Jāņamāte un Jāņatēvs ar saimi un jāņabērni, turklāt visdažādākajās sanāksšanās, godu mielastos parasti jauniešu pulkā ir gan puisi, gan meitas. Visām šīm binaritātēm latviešu gadījumā piemīt muzikāli poētiskas sacensības potenciāls. Praksi, kas tajā balstās, sauc par apdziedāšanos.

Patī apdziedāšanās norise ir spēkiem mērošanās asprātībā: pretējās puses apmainās ar dziedātām dzēlībām, piemēram, kāzās vedēji, kad panāksnieki ir ieradušies, dzied:

Še atbrauca ponuoksniši
Saluopītom capurītem.
Liksim, bruolji, pa grošam,
Pierksim jaunas capurītes!

Panāksnieki nepaliek parādā:

Lobi byutu vediejini,
Kab lobuoki sartuceni;
Peles pūgas apgrauzušas,
Dīgi vīn karinej.

Šajā gadījumā dziesmās minētās dalībnieku īpašības ir fiktīvas – kurš gan nāks kāzās ar ielāpainu cepuri vai uzvalkā, kam aplauzītas pogas, taču dažkārt tiek „aizķerti” kādi reāli notikumi vai īpašības, kas tad ar vērienu tiek „uzpūstas”. Tas gan nedrīkst pāraugt nīrdzībā – tas sabojātu gan pasākumu,

gan attiecības. Taču paņemt uz zoba drīkst. Spēkā ir nerakstīts likums, ka par apdziedāšanu nedrīkst apvainoties. Veidojas dialogiska sacensība. Īstu uzvarētāju gan tajā parasti nav, jo visbiežāk muzikālpoētiskā „sadursme” noslēdzas ar abu pušu izlīgumu un gandarītas par aizraujošo sacensību ir abas puses. Apdziedāšanās tādējādi ir asprātību dialogs, spēle – tai piemīt izklaides aspekts. Taču tā vienlaikus ir arī rituālu sastāvdaļa un kā tādai tai piemīt arī sava daļa nopietnības. Senāk tai, domājams, bija saikne ar maģiju. To var labi paskaidrot caur līdzību: Jāņos dalībnieki mēdz saņemt rituālu pērienu ar jāņuzālēm (līdzīgi arī dažās citās ieražās). Šis (simboliskais) pēriens ir purifikācija – pēc ticējuma tas izdzen slimības, nelāgus ieradumus un netikumus. Arī apdziedāšanās ir sava veida „iepēršana”, „šautīšana” – purifikācija, tikai tā notiek ar satīriskā vārda palīdzību. Šī aspekta atblāzma parādās dalībnieku izteikumos par to, ka jāapdzied ir labi, pamatīgi, tā, lai dalībnieki no apdziedāšanas gūtu labumu. Te nonākam pie tā, ka norisei ne vienmēr ir jābūt dialogiskai – zināmās situācijās notiek nevis apdziedāšanās, bet gan *apdziedāšana*: neveidojas dialogs, nav atgriezeniskuma. Piemēram, jaunais pāris ir nosēdināts pie kāzu galda un klātesošie brūtei un brūtgānam velta vispirms izsmējīgas, pēc tam – cildinošas dziesmas, vai arī pārmaiņus – panāksnieki brūtgānam velta izsmējīgas, vedēji – cildinošus pantus. Tas pats, tikai otrādi, notiek ar brūti: vedēji to „nievā”, panāksnieki – cildina.

Gan apdziedāšanās, gan apdziedāšana parasti notiek lietojot teiktās melodijas – rečitātīvus, taču dažkārt parādās arī kodolīgi dejiski motīvi. Ir pieredzēts, ka katra puse, lai izceltos, lieto savu atšķirīgu melodiju.

Psalmmodija mutiskā tradīcijā – mirušo oficijs¹

Tie, kas uzmanīgi lasīja šī raksta sadaļu par Aulejas – Izvaltas balsiem, droši vien pamanīja, ka līdzās ar darbu, kāzu un gadskārtu melodijām netika minēts kāds *bēru bolss*, *kopu bolss*, vai tml. Tas tāpēc, ka tādas jomas kā bēres, mirušo piemiņa utt. atrodas pilnīgi Katoļu baznīcas atbildībā un visos attiecīgajos gadījumos lietoti tiek piederīgie katoļu mūzikas veidi. Te mēs nonākam pie Latgaliešu mirušo oficija un bēru ieražām.

¹ Šeit Boiko raksts *The Office of the Dead (saļmes) in Latgale* (CD/DVD: Aigars Lielbārdis un Mārtiņš Boiko *Psalmu dziedāšana Latgalē. Officium defunctorum. The Office of the Dead in Latgale*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts: 2012, 14–27.

Mirušo ofīcijs ir Katoļu baznīcas dievkalpojuma saukta par stundu lūgšanām paveids. Tas radās ap 800. gadu, domājams, Romā un tika izpildīts kā daļa no bērū liturģijas apbedīšanas dienā, bet arī pirmsbēru vakarā un vairākos citos gadījumos. Pēc Tridentas koncila (1545–1563) mirušo ofīciju turpināja rečitēt pirmsbēru vakaros, kā arī 2. novembrī (Visu dvēseļu dienā) un bērū dienā. Mirušo ofīcijs sastāv no trim kanoniskajām stundām – vesperēm, matutina un laudēm.² Tas ir pazīstams galvenokārt kā garīdznieku lūgšana. Tāpēc ir pārsteidzoši to sastapt Latgalē kā daļa no tautas repertuāra, ko izpilda latgaliešu valodā, kā folklorizējušos fenomenu, kura mūzika tiek pārmantota mutiski. Ļaudis to sauc par “psalmiem” (*salmes, salmys, salmas* utt., atkarībā no izloksnes).

Mirušo ofīciju visbiežāk izpildīja mājās, parasti bez priesteru klātbūtnes. Latgaliešiem tas bija (un joprojām ir) mājas dzīves sastāvdaļa, tāpat kā nāve pati. Vēl 20. gadsimta beigās Latgales laukos cilvēki visbiežāk mira savās mājās, nevis pansionātos vai slimnīcās. Un pat mūsdienās Latgales laukos nav nekas neparasts, ka mirušais iezārkots līdz bērū dienai paliek mājās – klētī, verandā vai citā vēsā, tīrā vietā, nevis tiek nogādāts morgā. Līdz bērēm var paiet vairākas dienas. Šajā laikā radnieki gatavojas bērū ceremonijai. Mirušo ofīcijs tiek izpildīts vakaros pirms bērēm. Agrāk to dziedāja katru vakaru, bet 20. gadsimta 90. gados un 21. gadsimtā šī tradīcija ir saglabājusies vien dažās vietās – citur OD dzied tikai pēdējā vai pēdējos divos vakaros pirms atvadām. Mirušo ofīcija izpildīšanai pulcējās ģimenes locekļi, kaimiņi, draugi un radi. 1980. un 90. gados un 21. gadsimtā bieži vien tiek uzaicinātas nelielas mobilas, apkaimē pazīstamu semiprofesionālu dziedātāju grupas. Uz dzīvojamās istabas galda tiek uzklāts balts linu galdauts. Dziedātājas sēž ap galdu. Uz tā ir iedegtas sveces, krucifikss un bieži vien arī apakštase ar sāls šķipsnu un dažiem rupjmaizes riecieniem, dažreiz vesels klaips – mājas svētības simboli.

Mirušo ofīciju mēdz mājās izpildīt arī nēlaiķa nāves gadadienā vai kā daļu no piemiņas dievkalpojuma, ko ik gadu organizē ģimene, lai pieminētu visus savus mirušos. Šī tradīcija pēc Otrā pasaules kara ir ievērojami gājusi mazumā. 20. gadsimta 20. un 30. gadi bija tās ziedu laiki, kad oktobrī vai novembrī, tumšajā gada laikā ap Visu dvēseļu dienu mirušo ofīcijs tika noturēts vai katrā mājā. Šie sarīkojumi bija/ir svarīga iespēja visai ģimenei atkal satikties. Kad ģimenes locekļi sanāk

² Latgalē, tautas praksē mirušo ofīcijs sastāv tikai no matutina un laudēm. (Vesperes vai nu izlaiž, vai arī izpilda atsevišķi.) Viens pilns šī divdaļu cikla izpildījums aizņem pusotru līdz divas stundas. Gan matutins (tautā un lūgšanu grāmatās to sauc vienkārši par pirmo daļu), gan laudes sastāv no psalmiem, lasījumiem no Ījaba grāmatas, sponsoriem kā arī dažiem mazākiem struktūrelementiem. Mirušo ofīcijs ir liela un sarežģīta kompozīcija. Kad dziedātājam jautā no kurienes nāk viņu izpildījuma prasmes, tās vienmēr atsaucas uz iepriekšējām dziedātāju paaudzēm.

kopā kopīgai lūgšanai (mirušo oficijam), tie atsauc prātā savu mirušo tēlus, un tādējādi šis pasākums kļūst par dzīvo un mirušo tikšanos pāri dzīvības un nāves sliekšnim. Šajā nozīmē visa ģimene patiesi ir atkal kopā.

Baznīcā mirušo oficiju latgalieši notur vismaz reizi gadā, Visu dvēseļu dienā, 2. novembrī. Baznīcēni ierodas dažas stundas pirms misas un izpilda mirušo oficiju. Ja tas vēl nav pabeigts, to pārtrauc, kad parādās priesteris un sākas mise. Kopš komunistiskā režīma sabrukuma un padomju okupācijas beigām mirušo oficijs līdzīgi notiek arī kaposvētkos: dziedātājas ierodas dažas stundas pirms priesteru un notur mirušo oficiju kapličā vai pie lielā krusta kapu centrā.

Lai saprastu to, kāda vērtība latgaliešu acīs ir mirušo oficijam, ir jāpaskaidro dažas sakarības, kas izriet no katoļu dogmātikas: Romas katoļu doktrīnā līdzās Debesīm un Ellei īpaša nozīme ir Šķīstītavai. Tā ir pagaidu mājvieta mirušo dvēselēm, kur tās mokās attīrās, pirms ieiet Debesīs. Ticība saka, ka dzīvo lūgšanas var atvieglot dvēseļu ciešanas Šķīstītavā un saīsināt tur pavadāmo laiku. Mirušo oficijs ir iespaidīgs dievkalpojums/lūgšana par dvēselēm šķīstītavas liesmās. Dzīvajiem tā ir iespēja paust mīlestību un sniegt atbalstu saviem mīļajiem vēl arī pēc to nāves. Apziņa, ka pat pēc nāves ir iespējams piedalīties mīļotā tuvinieka liktenī, cerība ar lūgšanu ietekmēt viņa nolemtību, palīdzēt viņam – bija un joprojām ir spēcīgs motīvs, kas uztur šo praksi.

Mirušo oficiju latgaliešu zemnieku vidē 18. gadsimta beigās ieviesa jezuītu misionāri kā atbildi uz tautā joprojām plaukstošo veļu kultu. Mirušo oficijs savā ziņā ir tā turpinājums kristīgā ietērpā. Mirušo oficija latgaliešu tulkojums drukātā veidā pirmo reizi parādījās kādā 1786. gadā jezuītu izdotā lūgšanu grāmatā. 19. un 20. gadsimta laikā šis pats tulkojums tika daudzkārt pārpublicēts dažādās lūgšanu grāmatās.

Maija dievkalpojumi³

Viens no jezuītu projektiem, kas atstājis dziļas pēdas latgaliešu tradicionālajā kultūrā, bija Svētajai Jaunavai Marijai veltīto maija dievkalpojumu ieviešana. Padomju režīmam gandrīz izdevās izskaust šo tradīciju, taču 1990. gados tā necerēti atgriezās. Pirms padomju okupācijas varas nostiprināšanās

³ Šīs nodaļas pamatā ir Mārtiņa Boiko raksts *Maija dievkalpojumu pirmsākumi Latgalē* [The Beginnings of the May Devotion in Latgale] (*Mūzikas akadēmijas raksti XXI*, edited by Lolita Fūrmane and Lauma Mellēna-Bartkeviča. Rīga: Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija: 2023, 59–102).

pēc Otrā Pasaules kara visā reģionā maijā (Dievmātes mēnesī) ik vakaru pie lielajiem ainavas krustiem, kas bija īpaši izrotāti pavasara ziediem un vītņēm, notika dievkalpojumi Dievmātes godam.⁴ Krusti atradās vai nu pie galvenā ceļa, vai pie sānu ceļa, kas savienoja sētu ar galveno ceļu, ciema centrā vai vietā, kur galvenais ceļš ieiet ciemā, tuvākajā kapsētā vai baznīcas pagalmā. Daži no tiem bija zema žoga apjoztī, ar soliņiem žoga iekšpusē.⁵

Ainavas krusti bija godināšanas objekts cauru gadu, taču maijs ar Svētajai Jaunavai veltītajiem vakara dievkalpojumiem bija periods, kad tiem tika veltītas īpašas rūpes un īpaša uzmanība. Latgaliešu maija dievkalpojumi ietvēra Loreto litāniju, Rožukroni, galvenās katoļu lūgšanas, pamācošu lasījumu, meditāciju, garīgos vingrinājumus un Marijas dziesmas. Organizēšana un izpildīšana bija cilvēku pašu rokās. Runājot par maija dievkalpojumiem lietoti tika formulējumi kā *dzīduot pi krysta, lyugtīs pi krysta* u. tml. Dievkalpojumus vadīja kāda autoritatīva vietējā ekspertdziedātāja – parasti vecāka gadagājuma sieviete, cienījama vietējā līdere, kas pazināja rituāla struktūru, no galvas zināja visas melodijas, spēja sākt tās piemērotā augstumā un bija apveltīta ar spēcīgu balsi. Notikuma īpaša sastāvdaļa bija zīmīšu (t. s. *značku/značkeņu*) izloze. Vārds *značka* ir poļu cilmes. *Značka* ir taisnstūra zīmīte/kartīte, uz kuras ir numurs, kas norāda uz kādu uzdevumu lūgšanu grāmatā – svētbijīgu darbību vai apņemšanos, citiem vārdiem: garīgu vingrinājumu, kas zīmīti izvilkušajam noteiktā laika ietvarā jāizpilda. Maija dievkalpojumi bija muzikāli pasākumi, uz kuriem daudzus sevišķi vilināja Marijas dziesmu dziedāšana. (Marijas dziesmas – dziesmas par Marijas dzīvi un ciešanām, lūgšanu dziesmas viņai utt. – veido lielu un sevišķi populāru bagātā latgaliešu katoļu dziesmu repertuāra daļu).

⁴ Latviešu valodā šos krustus mēdz saukt dažādi: *ceļmalas krusti, sādžu krusti, brīvdabas krusti*. Taču neviens no šiem nosaukumiem pilnībā neaptver visu šo fenomenu. Lai novērstu loģikas pretrunas un radītu daudzveidību aptverošu terminu, šeit ieviesta forma *ainavas krusti*.

20. gadsimta 50. un 60. gados okupācijas režīms ainavas krustus masveidā un sistemātiski iznīcināja. Pēc Antona Rancāna, prominenta latgaliešu kokačigārbības tradīciju pētnieka un veicinātāja, izcila kokačigārbnieka aplēsēm tikai apmēram 10% no Latgales ainavas krustiem pārdzīvoja padomju varu un sagaidīja atjaunoto neatkarību. (Skat. par to: Antons Rancāns *Krucifiksi.lv. Virtuālā Latgales krucifiksu enciklopēdija*. 1998. <https://web.archive.org/web/20080430125312/http://www.krucifiksi.lv/> (18th August 2025).)

⁵ Šis Latgalē un Lietuvā, dažos nomaļākos Alpu reģionos, Bavārijā un Austrijā sastopamais ainavas elements atgādina par kādu agrajos jaunos laikos plašas katoļticīgo masas aptvērušu aizraušanos: "[...] Laikā starp 1680. un 1750. gadu krusti bija it visur. Lauku ļaudis bija pārņēmis īsts neprāts! Tie uzstādīja krustus lielā skaitā, gan rietumos, gan austrumos. Pētniecība, kas vēl arvien ir savā aizsākumā, un kurai ir sarežģījumi sakarā ar [artefaktu – M. B.] nemitīgo zudībā iešanu, rāda, cik plaša šī kustība bija. Krusti parādījās laukos un tīreļos, pauguru virsotnēs un ieleju dziļumos. Dažās draudzēs, kas ir kalnos, mēs vēl tagad varam redzēt 30 un vairāk krustus, it kā šo draudžu izolētība kāpinātu nepieciešamību pēc šīm kristietības emblēmām." (Louis Châtellier *The religion of the poor. Rural missions in Europe and the formation of modern Catholicism, c. 1500–c. 1800*. Cambridge: Cambridge University Press: 1997, 115)

Latgaliešu maija dievkalpojumi ir plašas tradīcijas, kas katoļu pasaulē izveidojās un izplatījās sākot ar 18. gadsimtu, vietēja versija. Latgalē tā parādījās ap 18. un 19. gadsimta miju jezuītiem mērķtiecīgi un labi pārdomāti īstenojot lielu kultūrpārneses projektu. Ir pamats uzskatīt, ka, iesakņojot šo praksi latgaliešu vidē, jezuīti to „uzpotēja” senajām vietējām pavasara dziedāšanas ieražām, tās tādējādi izmantojot par pamatu Latgalē jaunas, katoliskas prakses izveidē. Latgaliešu maija dievkalpojumu avots bija itāļu jezuīta Annibales Dionīzija (1679–1754) grāmata *Il mese di Maria o sia il mese di maggio consacrato a Maria* [...] (*Marijas mēnesis jeb Marijai veltītais mēnesis maijs ar dažādiem tikumu ziedu vingrinājumiem* utt.), kas pirmoreiz tika publicēta 1725. gadā. (Tomēr ir iespējams, ka Dionīzija oriģinālu un latgaliešu versiju pastarpinājis kāds no itāļu valodas tulkots poļu izdevums.) Latgaliešu tulkojums pirmoreiz tika publicēts 1799. gadā un 19. gadsimtā tika vairākkārt izdots no jauna. Tas parādās arī vairākos 20. gadsimta latgaliešu izdevumos.

Katoļu dziesmas (*gareiguos dzīsmis*)⁶

Nule, stāstot par maija dievkalpojumiem jau tika pieminēas Latgales katoļu dziesmas. Tā ir mūzika, kas jau vairākus gadsimtus pavada novada ļaudis ikdienā un svētkos, priekos un bēdās, sētā un ārpus tās, resp., ir integrāla, svarīga to dzīves un kultūras sastāvdaļa. Līdzās tautasdziesmām šī jēdziena šaurā izpratnē, proti, dziesmām ar dainu tekstiem, katoļu dziesmas Latgalē ir viena no tradicionālās mūzikas pamatkategorijām. Tās ir tautiskas gan pēc izplatības, gan pārmantošanas formām, gan lietojuma. Dažas no tām ir ļoti populāras: Ikdienā kādu uzsākam dziesmu *Sveika, Jyuras zvaigzne, Loba nakts, o Jezu vai Kas grib Jaunavai Marijai kolpuot*, vai ikkatrs latgalietos varēs pievienoties. Vislielākās grupas veido dziesmas, kas domātas noteiktiem liturģiskā gada periodiem (Adventes dziesmas, Gavēņa dziesmas, kā arī Marijas dziesmas, ko visvairāk dzied maijā – Svētās Jaunavas mēnesī) un katoļu svētkiem (Ziemsvētkiem, Lieldienām, Vasarsvētkiem). Protams, dziesmu grupas to funkcionēšanā daudzveidīgi pārkļājas, piemēram, Marijas dziesmas tiek dziedātas ne tikai maijā pie lūgšanu krustiņiem, bet arī daudzos citos gadījumos. Noteiktas dziesmas palaikam skan arī svarīgos cilvēka dzīves notikumos – kristībās, bērēs, piemiņas pasākumos. Katoļu dziesmu slānis Latgalē ir plašs, un tam ir raksturīgas vairākas vispārīgas īpašības.

1. Izpildījums pārsvarā balstās cilvēku pašiniciatīvā – reliģiskā pienākuma sajūtā, dziedātpriekā un gluži vienkārši dziļi iesakņotā paradumā – tradīcijā.

⁶ Šīs nodaļas pamatā ir Boiko raksts „Jezuītu lauku misiju grāmatas un latgaliešu tradicionālā mūzika. Dažas piezīmes, pieņēmumi un atziņas” (*Grāmata un sabiedrība Latvijā līdz 1945. gadam*, sastādījuši Andris Vilks, Sanita Briēžkalne un Ieva Jansone (Latvijas Nacionālā bibliotēka, Zinātniskie raksti 4(XXIV)) Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka: 84–93.)

2. Dziesmu melodijas tiek galvenokārt pārmantotas mutiski: tāpat kā tautasdziesmu šī vārda šaurā izpratnē (resp., dziesmu ar dainu tekstiem), arī katoļu dziesmu melodijas viena paaudze nodod nākamajai, cilvēki iemācās cits no cita pēc dzirdes. Atšķirībā no dziesmām ar dainu tekstiem, katoļu dziesmu teksti tiek ņemti no lūgšanu un dziesmu grāmatām.
3. Melodijas un tekstus var uzskatīt par anonīmiem vismaz tajā ziņā, ka izpildītāji parasti nezina to autorus un izcelsmi, un tā viņiem nerūp.
4. Līdzīgi kā tautasdziesmu, arī katoļu dziesmu melodijas variējas tautas mutē.

* * *

Šis pārskats ietver galvenās Latgales tradicionālās mūzikas daudzveidību raksturojošās kategorijas, taču tas, protams, nav izsmelošs. Katram, kas interesējas par Latgali un tās mūziku, ir lielas iespējas pašam vēl daudzko atklāt un iepazīt.

Pārskats sagatavots projekta "Dziedāšanas mantojums Latgalē" Nr. LKP2025/40 ietvaros. Projektu realizēja biedrība "Iniciatīvu un kompetenču atbalsta centrs" sadarbībā ar Daugavpils Vienības nama Tradīciju māju ar Valsts kultūrkapitāla fonda mērķprogrammas "Latviešu vēsturisko zemju attīstības programma" un biedrības "Latgales reģiona attīstības aģentūra" piešķirto atbalstu.

Šis projekts tiek realizēts ar Valsts kultūrkapitāla fonda mērķprogrammas "Latviešu vēsturisko zemju attīstības programma" finansiālu atbalstu